

dr. Marija Stanonik

PRIZADEVANJA, DA BI V ZBIRKI GLASOVI TUDI SLOVENSKI IZSEJENCI DOBILI SVOJO KNJIGO

Glasovi so zbirka slovenskih folklornih pripovedi s slovenskega etničnega ozemlja iz današnjih dni. Kako so se rojevali, je opisano drugje.¹ Pod streho jih je vzela časopisna založniška družba Kmečki glas v okviru svoje knjižne zbirke, za kar sta zaslužna svoječasa urednika Branko Gradišnik in Andrej Blatnik. Nasledila ju je Vlasta Kunej, po katere zaslugi knjige iz zbirke Glasovi likovno opremljajo poklicni slikarji, po tehnični plati pa vedno najde kako izvrtno rešitev zanje tehnična urednica Alenka Košir, ki je pri zbirki že od vsega začetka. Seveda je še cela vrsta drugih, ki so zbirko sprejeli za svojo, z direktorjem Borisom Dolničarjem na čelu. Vsi se zavedamo nacionalnega pomena zbirke, ki ji bodo šele prihodnji rodovi znali dati pravo ceno.

Knjige v zbirki *Glasovi* so začele izhajati leta 1988. Do leta 1999 je izšlo v njej 20 knjig. Tako se je ohranilo v njih več kot 5000 folklornih in njim podobnih pripovedi in anekdot, in sicer po pokrajinskem ključu. Največ jih je iz zahodnega dela Slovenije. Po kronološkem redu: obrobje Trnovske planote, Slovenska Istra, iz pokrajine Idrije med Beneško Slovenijo in Tolminskim, s Tolminskega, Krasa in Pivke. Urbano okolje zastopajo anekdote iz rudarske Idrije. Po številu sledijo knjige s

slovenskega etničnega ozemlja na vzhodu: Pohorje in Kobansko z obeh porečij Drave, Haloze, Prekmurje in Porabje, ki je že iz zamejstva na Madžarskem. Enako so že vključene v zbirko folklorne pripovedi koroških Slovencev v Avstriji in Slovencev s hrvaške meje. Od Slovencev v Italiji so bolj simbolično kot zares upoštevani rojaki v Kanalski dolini, vse drugo zamejstvo v Italiji pa v zvezi s tem še čaka na enega ali več sodelavcev. Knjige s Koroške na naši strani, z Jezerskega,² Bohinja in t. i. visoke Gorenjske zastopajo severni del Slovenije, njen osrednji del pa knjigi iz Višnje Gore in krškega gričevja.

Za objavo v zbirki *Glasovi* pridejo v poštev le tiste folklorne pripovedi, ki jih je mogoče najti na terenu še danes ali njihovi viri niso dosti starejši od petdesetih let. Da bi bili ti zapisi tudi oblikovno čim bolj pristni, sta besedišče in skladnja čim bolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena današnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec. Strokovno raven zbirke zvišujejo sezname narečnega besedja in tako postaja imenitna predloga za tako zaželeni in dolgo pričakovani slovar slovenskega, ne samo knjižnega, ampak živega jezika sploh.

Spremna beseda predstavlja zbiralca, ki oriše pokrajino, od koder zgodbe prihajajo, in okoliščine, v katerih je prišel do gradiva. Ta del skuša nadomestiti teksturo in kontekst v živem folklornem dogodku. Leta 1994 je delu naklade pri vsaki knjigi dodana tudi zgoščenka; tako da je del narečnih zapisov mogoče slišati tudi v živo, kar je dobrodošlo tudi za dialektologijo.

Že od vsega začetka si prizadevam, da bi vsaj za eno knjigo gradiva dobili od slovenskih izseljencev, vendar so rezultati na tem področju precej borni. Od začetka sem predvidevala, da bi Slovenci po svetu z vsake celine (Evropa, Severna Amerika, Južna Amerika, Avstralija, Afrika, Azija³) imeli svojo knjigo, a danes me skrbi, ali bo mogoče z vseh skupaj pripraviti dostojno knjigo. S tem namenom sem se povezala s Slovensko izseljensko matico, da bi poslala s svojim priporočilom mojo prošnjo za sodelovanje slovenskim društvom, ki so povezana z njo.⁴ Na objavo ustreznega članka v Rodni grudi⁵ se je oglašil en sam njen bralec, in še ta mimo

ciljev, ki jih je vsebovalo vabilo za sodelovanje. Tudi glasilo Svetovnega slovenskega kongresa *Slovenski svet*,⁶ ki je bil posvečen etnološki in folkloristični problematiki, je leta 1992 posredoval prošnjo našim rojakom po svetu, da bi se s svojimi prispevki in spomini odzvali vabilu za sodelovanje pri zbirki Glasovi. A odziv je bil slab.

Spomladi leta 1994 sem se prek Zavoda Republike Slovenije za šolstvo povezala z učitelji in vzgojitelji dopolnilnega pouka za slovenski jezik in kulturo v tujini. Na seminarju, ki so ga imeli v Slovenj Gradcu, sem jim predstavila »projekt« Glasovi, njegove cilje in jih povabila k sodelovanju s pomočjo njihovih učencev. V upanju, da sem vsaj koga pridobila, sem jim čez čas pisala: »Najprej prav lepo pozdravljeni, z upanjem, da Vaše velikodušno in trdo delo rojeva sicer marsikdaj nevidne, a dolgoročno trajne in bogate sadove. Srčno Vam želim tako! Zanašam se na vsaj Vaš tih pristanek, da Vam smem pisati v zvezi z zbirko Glasovi, ki sem Vam jo skušala v nekaj črtah predstaviti na našem srečanju v Slovenj Gradcu. To pismo Vas predvsem želi spodbuditi in opogumiti, da bi premislili, kako bi se lotili dela zanjo vsak v svojem okolju, da bi s skupnimi močmi vendarle pripravili tudi knjigo, katere avtorji bi bili Vi, vaši učenci in njihovi starši. To bi bil z Vaše strani nedvomen in nedvoumen podvig, ki bi na otipljiv način pokazal vaše prizadevanje za slovensko identiteto v tujem okolju, hkrati pa rojakom v domovini tudi prvovrsten priročnik o življenju in delu naših ljudi po svetu. Vam pa bi utegnil biti tudi v pomoč pri nadaljnjem delu z otroki ...«⁷ Nanaša se na slovenske šolnike izrecno v evropskih državah. Po eno pismo je bilo odposlano v Avstrijo, Švico, Finsko in Švedsko, dve na Hrvaško in devet v Nemčijo. Edino s Hrvaške je kazalo na lep odziv, saj je ga. Marija Donadič poslala nekaj dobrih zgodb in za sodelovanje pridobila tudi g. Slavka Arbitra. Žal pa nista vztrajala pri začetnem navdušenju.

A tudi po kapljicah se kaj najde. Prof. dr. Antonia Bernard, doma s Pohorja, ki je začela svojo univerzitetno kariero s poučevanjem ruščine, mi je z izročeno kaseto posnetkov svojih rojakov iz Pariza obudila upanje, da moje prizadevanje le ni zaman. To je iz Evrope zaenkrat tudi vse!

Tudi z Azijo je – žal – mogoče hitro opraviti. Jože Cukale, starosta slovenskih misijonarjev v Indiji, osebni prijatelj in sodelavec legendarne matere Tereze, je vsaj prijazno in dobrohotno odgovoril na mojo prošnjo z besedami: »Ne vem pa, če mi bi bilo mogoče ustreči Vaši želji, ki je v središču Vašega kulturnega apostolata za Slovensko narodopisje. 44 let je, odkar sem v Indiji in skoraj 50 let bo, odkar se »popkovina« tanjša. Pa bi zelo rad dal svoj glas Vašim GLASOVOM. Moral bi ostati za nekaj mesecev doma in prisluhniti. Stopam tudi v 80-deseto leto in to niso »mačkine solze«, ker peša spomin ... Naša mati so večkrat omenjali, kar se mi je zataknilo v spomin, npr. »*Bolje je jesti malo slabše, kot sedeti pred pečeno piško v kregu*«, ali pa »*prostorčka je kmalu dovolj, le ljubezni je premalo*« (kadar smo se otroci »spetirali«). Ali pa: »*Bolje je slabo sedeti, kot dobro stati*«. Naša zlata mama so me večkrat šibali, da je bilo joj, »*pa je le šiba novo mašo pela*« ...«⁸ Tako smo prišli do nekaj pregovorov in rekel, za Glasove pa ni kaj vzeti v roke.

Komaj za seme imam prispevkov iz Severne Amerike, in to iz Združenih držav Amerike. Priložnostno sem zapisala pripoved, ki mi jo na obisku v domovini povedal stric Maks Stanonik, ko sem ga skušala nagovoriti za tu predstavljano sodelovanje. Iz okolice Logatca se je oglasila Tatjana Štirn - Leskovec, ki mi je posredovala Božično zgodbo svoje učiteljice, ki je po drugi svetovni vojni, kot toliko drugih, odšla čez veliko lužo. Še največ bi se dalo izluščiti iz pisem žirovskega rojaka Toneta Žaklja, ki v svoje spomine vpleta marsikaj uporabnega za tukajšnji namen.

Pismo s prošnjo za sodelovanje v Avstraliji sem najprej poslala frančiškani, danes že pokojnemu fr. Valentinu Basilu, uredniku in upravniku Misli, leta 1993,⁹ v času, ko se je zbirka že prišla, saj je obsegala že šest knjig. V pismu sem mu med drugim pisala: »Zelo rada bi namreč, da bi tudi Slovenci na posameznem kontinentu, v tem primeru v Avstraliji, dobili svojo knjigo v tej seriji. Če pa drugače ne bi šlo, pa vsaj vsi Slovenci po svetu eno knjigo – čeprav se bo morda le posrečilo, da bodo vsaj Slovenci v Argentini pripravili svoj knjigo. Če bo tako, bo to zasluga g. Toneta Brulca. V prilogi Vam pošiljam nekaj napotkov, da dobite vsaj približno predstavbo, za kaj in kakšne zgodbe gre. Zelo bi Vam bila hvaležna, če bi mi mogli prožiti roko Vi sami ali pa vsaj svetovati, na koga naj se v tej zvezi obrnem. Z upanjem na plodno sodelovanje Vas lepo pozdravljam!«¹⁰ Nikoli nisem dobila odgovora.

Že omenjeni Tone Žakelj mi je utrl pot do sovaščana iz mladih let, Janka Majnika,¹¹ ki ga je usoda zanesla na omenjeno celino. Poslal mi je nekaj imenitnih zgodb, vendar v angleščini. Le nekatere od njih je prevedel v materinščino, ki jo uporablja le v pismih v domovino. Doma se nima priložnosti pogovarjati v njej. Zaradi svojega šolanja na pomorski šoli v Splitu, se mu vanjo prikrade tudi kakšna hrvaška beseda ali pa po občutku skonstruira kakšno novo: V pismu, ki mu je dodal »dve povesti iz mojih mladih dni« (*Vodna kača in Bitka dveh vasi*), pravi: »Odkrito vam povem, da me je kar sram, ker vem, kako slaba je ta prevaja. Zato Vam pošiljam tudi angleško verzijo. Mogoče imate kakšno prijateljico, prijatelja ki bo to prevajal, ali pa Vi sama zlikate to delo. Res vidim, koliko slovenščine sem pozabil teh zadnjih, skoraj petdeset let.«¹² V besedila s svojimi popravki namenoma ne želim posegati, prvič iz spoštovanja do

1 Deset knjig iz knjižne zbirke Glasovi, Traditiones 24 (1995), 457–464.

2 Sami prebivalci se imajo pravzaprav za Korošce.

3 Pri zadnjih dveh celinah sem imela pred očmi predvsem slovenske misijonarje in misijonarko.

4 Seveda nisem mogla in tudi ne želela preverjati, ali je to res storila.

5 Prim. Marija Stanonik, Kaj pa ljudsko izročilo med našimi rojaki po svetu?, Rodna gruda 30 (Ljubljana 1983), št. 6.

6 Prim. Marija Stanonik, Glasovi – vseslovenska zbirka folklornih pripovedi, Slovenski svet 2, Ljubljana 1992, št. 5, str. 25.

7 Pismo, št. 23/132/ 94, Ljubljana, 3. 5. 1994.

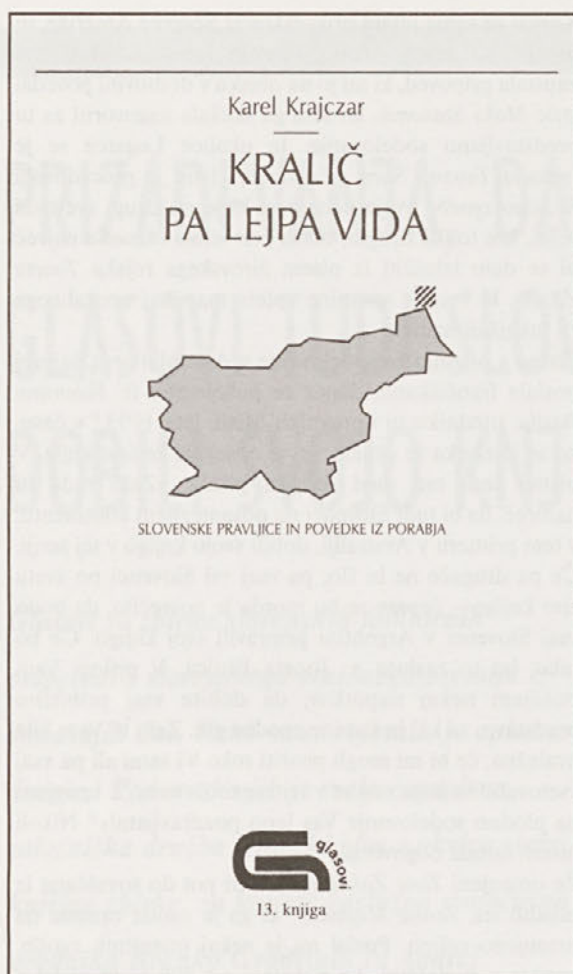
8 Jože Cukale, Bangladesh, 25. 8. 1994.

9 Pismo, Ljubljana 18. 8. 1993.

10 Pismo, Ljubljana 18. 8. 1993.

11 Prim. njegov življenjepis ob objavi njegovega dnevnika ...

12 Janko Majnik, pismo, Cooma, 21. 4. 1994.

13. knjiga zbirke Glasovi

njihovega avtorja, drugič s strokovnega vidika: saj so enkratni dokument.

Čez pol leta sem prejela zgodbi *Začarane kamre kralja Matjaža* in *Levi živega apna* z besedami: »Vaše pismo sem sprejel ... ter vam velika hvala na vsem novicam in tudi izpodbujanje da prestavim na slovensko moje doživljanje iz mladih let. Po eni strani je ta prošnja kot kazen ker sem pozabil moj rodni jezik. Vseeno sem prestavil dva dogodka. Pot v Matjaževe kamre! Marija, ta povest je brez interesa čitalcem. Kdo bo vse to verjel? da se take stvari lahko dogode v »kamrah«. In kako odrasli bralci mislijo o otroškem strahu o duhovih, začaranih dvoranah, skritem zakladu. Te stvari so samo v otroških mislih, povesti Ko pridejo »na dan« pred predno otrok zaspi. Danes se vsi strinjajo, da so »kamre« tam zaradi geološke formacije. Nobeden ni videl te sobe ki sva jo Jože in jaz videla. Na žalost, Jože je že zdavnaj mrtev. Kar je meni ostalo od te »avanture«, je le želja, da Vaši nečaki in moja zlahta najdejo enega dne to votlino, nabito z kamenjem ki bo znak nam vsem, da sva z Jožetom govorila resnico. In če bom jaz šel kdaj v Žiri, bom sam šel v kamre in bom odprl to luknjo. Mogoče bom nagovoril kakšnega desetletnega fanta, da spleza v votlino?! Vam pa pošiljam škico te votline. Gostilna nedaleč od kamer je bila pri »Jureču« ali tako nekako?! Povest o živem apnu je kratka. – Za mene zanimiva, ker danes, ko imam več pameti, vidim, kako smo bili drzki in neumni. Da! Dekleta so tudi bile prisotne in

vedno bolj drzke kot mi fantje ... V obeh povestih je pa zelo gramatičnih napak. Vem. Ali nimam časa in znanja, da to sam uredim. Vi ste m pa obljubili, da boste to Vi popravili. A ta obljuba drži? Mora, ker samo tako bom pretolmačil še povest o »strahu pri reki Sovri«. To je povest od mojega brata Pavla, jaz imam zelo majhno vlogo v tem. Tudi »dogodek« na 28. junija 1914 leta moram še napisati po angleško, in za Vas po slovensko ...»¹³ Že en teden pozneje¹⁴ mi je Janko Majnik poslal še eno zgodbo: *Pošasti pri rečnem močvirju*, prav tako s komentarjem.

Spodbujanje k nadaljnjemu sodelovanju in iskrena prošnja, da bi mi ustregel, ga je navedla k odločitvi: »V kratkem bom pisal na konzulat v Canberi in jih prosil da mi pošljejo naslove vseh slovenskih klubov v Avstraliji. In če dobim te naslove, jim bom poslal to depešo:

»Doktor Marija Stanonik, zaposlena v Inštitutu za slovensko Narodopisje v Ljubljani bo v kratkem pripravila knjigo ljudskega pripovedništva iz starega kraja, ter ima prošnjo za vsakega Slovenca v inostranstvu da ji pošlje kakršno koli kratko folklorno povest iz mladih let. Naslov je: ...»¹⁵

Da se je res zavzel za sodelovanje in pomoč, priča tudi njegovo pismo urednici Glas Slovenije v Avstraliji: »Prosil bi Vas, če bi lahko objavili pismo dr. Marije Stanonik, moje sovaščanke.« Pismo je predelal in piše, navajam dobesedno: »Dr. Marija Stanonik, zaposlena v Inštitutu za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani, bo v kratkem pripravila knjigo ljudskega (folklornega) pripovedništva iz starega kraja. Zato vabi vsakega Slovenca v tujini, da ji pošlje kakršno koli folklorno zgodbo, ki se je spominja iz mladih let.« Sledi naslov, kamor lahko pošljejo svoje prispevke.

Do danes nisem dobila ničesar, razen od Janka Majnika samega. Nekaj njegovih zapisov, ki jih je poslal v angleščini, je prevedla Marta Koren, npr. *The Tale of the Buble Bee (Zgodba o čmrlju)*.¹⁶ Tudi iz tega Majnikovega ravnanja se vidi, da želi kot skavt veteran do konca ostati zvest svojemu skavtskemu poslanstvu: delati dobro, kjer koli je mogoče.

Južna Amerika. Ne štejem več, na koliko ljudi sem se obrnila, da bi dobila zvezo z rojaki v Argentini. Vse zaman. Edino s Tonetom Brulcem se je posrečilo navezati dobre stike. To je zasluga Andreja Rota. Prvo Brulčevo gradivo sem dobila z njegovim neposrednim sodelovanjem, potem pa sva si z odličnim pisateljem dopisovala sama: »Upam, da ste že dobili ali pa boste v kratkem štiri knjige iz zbirke Glasovi, ki je začela izhajati pred leti v Ljubljani pri Kmečkem glasu in želimo v nji zbrati slovenske folklorne pripovedi iz posameznih slovenskih pokrajin. Več o tem je v prvi knjigi z naslovom Javorov hudič, pa tudi v reviji Slovenski svet sem o tem pisala v tisti številki, ki je cela posvečena slovenskemu narodnemu izročilu. Kot strokovna urednica ali koordinatorka zbirke imam ves čas pred očmi tudi Slovence po svetu in v zamejstvu, zato sem zelo hvaležna gospodu Andreju Rotu, da mi pomaga pripravljati takšno zbirko med Vami, Slovenci v Argentini. Vam pa sem hvaležna, da ste se mu ljubeznivo odzvali in že začeli prve korake za njeno uresničitev. Omenjene štiri knjige Vam bodo morda v oporo, kakšno

gradivo si želimo imeti za podobno knjigo tudi iz izročila Slovencev, ki ste se ustanovili na tujih tleh. Vendar pa pridejo v poštev tudi zgodbe in anekdote iz Vašega življenja prav v tej zvezi, npr. začetek Vaših spominov, ki ste jih poslali g. Rotu, češ, če ste Vi (Rusi) prijahali (»prijahali«), smo mi prigazili, je odličen. Morda povabite še koga, da bi se Vam pridružil pri tem delu, z združenimi močmi bomo nemara le napravili kaj dobrega in lepega skupaj. Če bi imeli ob vsem tem kakšno vprašanje, mi, prosim, sporočite, rada Vam bom pomagala, če mi bo le mogoče. Drugače pa Vam želim veliko poguma in vztrajnosti pri delu ...»¹⁷ Drugo pismo Tonetu Brulcu: »Zelo ste me razveselili s svojim pismom, ne le zato, ker mi sporočate, da ste knjige srečno dobili in vtis imam, da so vam kar všeč, ampak predvsem zato, ker vidim, da ste resno zagrabili za delo in mi poslali pet prav imenitnih zgodb za knjigo, ki se mi zdaj izpod vašega peresa že svetlika pred očmi. Verjemite mi, da sem si nekaj let prizadevala, kako bi prišla do vas v Argentini, da bi prišla tudi iz vaše srede vsaj ena knjiga te vrste, kakršne izhajajo v zbirki Glasovi ... Prosim in vabim Vas, da nadaljujete z zapisovanjem, česar se spomnite sami, morda pa povabite še koga, ali pa vi zapišete pripovedi in spomine drugih. V tem primeru bi bila knjiga seveda bolj pisana, namreč po pokrajinskem izviru zgodb. Idealno bi bilo, ko bi mogli izčrpati čim več, da ne rečem vse, kar se takih pripovedi hrani v spominu vaše skupnosti ...»¹⁸

Tone Brulc je zelo dobro dojel temeljna izhodišča, kakor mu jih je razložil mladi sogovornik, saj so iz njega kar vreli spomini in zgodbe, in to v narečju, kar je prvo prepoznavno znamenje zbirke Glasovi. Raziskovalci slovenskih narečij bodo na podlagi njegovega pisanja lahko ugotavljali, koliko se njegova na silo izkoreninjena dolenjščina loči od današnje. Enako zanimive kot zgodbe so bila njegova spremna pisma. To niso bila samo formalna sporočila o gradivu, ampak kritični odzivi na celo vrsto slovenskih, argentinskih in splošno svetovnih pojavov, v izražanju pa sočen in bogat. Skratka, rojen pisatelj! Ki pa nikdar ni videl slovenske prestolnice. Kdo razen študentov in hudih bolnikov pa bi včasih prihajal v Ljubljano! Tako je tudi on moral prej zbežati iz Slovenije, če si je hotel ohraniti življenje, kakor da bi lahko obiskal slovensko prestolnico. »Sedaj pa imate iz finfarja drobiž – še otresti se me ne boste mogli, čeprav sem v daljnem Buenos Airesu! Pošiljam Vam dve stvarci, ki pa bodo najbrž predolge, saj bi take zbornike moralo pisati čimveč ljudi, da bi se videla različnost tem, raba besedi, naglasi, različne vezave z glagoli, samostalniki, sprememba v sklanjatvi, arhaičnost jezika (v mojem primeru tudi časovna oddaljenost), tako da boste Brulca kmalu morali študirati kot Primoža Trubarja ...»¹⁹ Tako je pisal v pismu konec leta 1994. Bila sem presrečna, da se je tako ogrel za sodelovanje z zbirko.²⁰ Toda potem je umolknil. Izkazalo se je, da se je zakopal v roman *Judeževi groši*.²¹ Zbirka Glasovi mu je delala veselje: »Vaša zbirka je res lepo opremljena, vsebina bo pa tudi čez par desetletij še bolj aktualna kakor je že sedaj. Seveda z Dolenjskega ne more biti dosti prispevkov, ker so med vojno, posebno pa še po njej vse moške pobili, vendar sem videl, da imate le nekaj iz Višnje gore, torej vi niste krivi, če je

prispevkov malo. Metoda? Janez Trdina je živel v Bršljinu in je hodil v Žabjo vas čakati Podgorke, ki so mu pripovedovale o gorjanskih pravljicah. Za dva decija so mu namlele škratev in vil, da je revež ves motoglav, še bolj pa pijan odhlacial domov. Potem sem videl, da je prof. Boris Merhar, ki je tudi mene učil, izdal njegove pravljice. Saj če bi jih obdržal prof. Turk, jih že zaradi njegove pobožnosti ne bi nikdar videli.«²² Žal so te vrstice iz Brulčevega zadnjega pisma. V njem se še pošali na račun svojega zdravja. Toda srce mu je odpovedalo in rezko se je pretrgalo rodovitno sodelovanje s pisateljem izpod južnega križa. Toda tudi tako je bera izpod njegovega peresa najbogatejša in tudi kakovostno daleč presega druge zapise. Pozna se namreč, da ga je oblikoval nadarjen pisatelj.

Medtem sem se trudila ogreti za sodelovanje tudi Marjana Bogataja, doma iz Ledina, toda doslej sem dobila le eno njegovo pismo z obljubo: »Glede zbirke za eno novo knjigo, bi rekel, da je še v povojih, imam jih komaj ene tri ducate, ampak se da zbirat, samo to, da moram posvetiti malo več časa, ker upam, da mi bo vspelo, kajti društvena dela ki so mi vzela do sedaj toliko časa, sem se odločil, da bom zmanjšal to dejavnost na 10 procentov, in tu bom imel čas za zbiranje kar sem obljubil.«²³ To je bilo njegovo edino pismo, kljub mojim nadaljnjim vabilom za odgovor, kako poteka njegovo delo.

To bi bilo zaenkrat vse o sodelovanju Slovencev po svetu za knjigo iz zbirke *Glasovi*. Naši predniki so že vedeli: Zrno do zrna, kamen do kamna ...!

13 Janko Majnik, pismo, Cooma, 21. 10. 1994.

14 Pismo, Cooma, 27. 10. 1994.

15 Predloga je priloga nekemu pismu, verjetno iz leta 1994. Navajam dobesedno, brez pravopisnih popravkov in dodajanja ločil.

16 Pismo, 19. 7. 1998.

17 Pismo Tonetu Brulcu, Ljubljana, 8. 3. 1993.

18 Pismo Tonetu Brulcu, Ljubljana, 31. 5. 1993.

19 Tone Brulc, Buenos Aires, 2. 12. 1994.

20 Tone Brulc, Buenos Aires, 2. 12. 1994.

21 Tone Brulc, *Judeževi groši*, Ljubljana, 1996.

22 Tone Brulc, pismo, 29. 1. 1996.

23 Marjan Bogataj, pismo, Buenos Aires, 29. 12. 1994.